

Wyrok z dnia 16 sierpnia 2005 r.

I PK 12/05

1. Sprawa o zwrot zakładowemu funduszowi świadczeń socjalnych środków wydatkowanych niezgodnie z przepisami ustawy z dnia 4 marca 1994 r. o zakładowym funduszu świadczeń socjalnych (jednolity tekst: Dz.U. z 1996 r. Nr 70, poz. 335 ze zm.) jest sprawą z zakresu prawa pracy. Legitymowanym biernie w takiej sprawie jest pracodawca (art. 3 k.p.), który ma zdolność sądową i procesową, choćby nie posiadał osobowości prawnej (art. 460 § 1 k.p.c.). Czynn timer legitymowana do wystąpienia z takim roszczeniem może być międzyzakładowa organizacja związkowa obejmująca swoim działaniem pozwanego pracodawcę.

2. Wydatkowanie środków zakładowego funduszu świadczeń socjalnych z zastosowaniem kryterium stażu pracy, bez uwzględnienia kryterium socjalnego i sprzecznie z zakładowym regulaminem świadczeń socjalnych, jest niezgodne z ustawą w rozumieniu art. 8 ust. 3 ustawy o zakładowym funduszu świadczeń socjalnych.

Przewodniczący SSN Zbigniew Hajn, Sędziowie SN: Józef Iwulski (sprawozdawca), Maria Tyszel.

Sąd Najwyższy, po rozpoznaniu na rozprawie w dniu 16 sierpnia 2005 r. sprawy z powództwa Międzyzakładowej Komisji Pracowników Oświaty i Wychowania NSZZ „Solidarność” w B. przeciwko Szkole Policealnej Pracowników Medycznych i Społecznych w B. o zapłatę, na skutek kasacji strony pozwanej od wyroku Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 19 października 2004 r. [...]

o d d a l i ł kasację.

U z a s a d n i e

Międzyzakładowa Komisja Pracowników Oświaty i Wychowania NSZZ "Solidarność" w B. domagała się od pozwanego Medycznego Studium Zawodowego [...] w B. zwrotu na rzecz Zakładowego Funduszu Świadczeń Socjalnych środków finan-

sowych wydatkowanych niezgodnie z przepisami ustawy o zakładowym funduszu świadczeń socjalnych w kwocie 31.920 zł. W toku procesu rozszerzyła powództwo o kwotę 7.679 zł.

Sąd Okręgowy-Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Białymstoku wyrokiem z dnia 29 kwietnia 2004 r. [...] nakazał pozwanemu wpłacić na rzecz Zakładowego Funduszu Świadczeń Socjalnych Medycznego Studium Zawodowego [...] w B. kwotę 31.920 zł z ustawowymi odsetkami. W zakresie odnoszącym się do kwoty 7.679 zł Sąd umorzył postępowanie. Sąd Okręgowy ustalił, że postanowieniem Komisji Socjalnej Medycznego Studium Zawodowego [...] w B. z dnia 20 listopada 2003 r. przyznane zostały części pracownikom Studium środki finansowe na „upominki świąteczne”, wysokość których uzależniona została od dochodów pracownika. Pomiędzy przy tym uprawnionych do świadczeń emerytów i rencistów, byłych pracowników szkoły. Sąd Okręgowy nie podzielił stanowiska pozwanego, według którego przyznanie tych świadczeń miało podstawę prawną, gdyż może być uznane za „finansowanie imprez okolicznościowych” oraz że strona powodowa nie jest legitymowana czynnie. Sąd uznał, że niezgodne z prawem było rozdysponowanie środków pieniężnych na upominki świąteczne, które nie są świadczeniami socjalnymi w rozumieniu ustawy z dnia 4 marca 1994 r. o zakładowym funduszu świadczeń socjalnych (jednolity tekst: Dz.U. z 1996 r. Nr 70, poz. 335 ze zm.) oraz obowiązującego u pozwanego regulaminu gospodarowania zakładowym funduszem świadczeń socjalnych i mieszkaniowych. Sąd Okręgowy przyjął również, że Międzyzakładowa Komisja Pracowników Oświaty i Wychowania NSZZ "Solidarność" w B. posiada legitymację czynną do wystąpienia o zwrot środków wydatkowanych niezgodnie z przepisami ustawy o zakładowym funduszu świadczeń socjalnych. U pozwanego funkcjonowało bowiem koło zrzeszające członków NSZZ "Solidarność".

Wyrokiem z dnia 19 października 2004 r. [...] Sąd Apelacyjny w Białymstoku oddalił apelację strony pozwanej. Sąd Apelacyjny uznał za nieuzasadniony zarzut nieważności postępowania. Rozpoznawana sprawa ma charakter sprawy z zakresu prawa pracy w rozumieniu art. 476 § 1 k.p.c. i dlatego miał zastosowanie art. 460 § 1 k.p.c., zgodnie z którym zdolność sądową i procesową ma zakład pracy, chociażby nie posiadał osobowości prawnej. Przepis art. 8 ust. 3 ustawy o zakładowym funduszu świadczeń socjalnych stanowi, że związkowi zawodowemu przysługuje prawo wystąpienia do sądu pracy z roszczeniem o zwrot Funduszowi Świadczeń Socjalnych środków wydatkowanych niezgodnie z przepisami ustawy lub o przekazanie należ-

nych środków na Fundusz. Strona pozwana jest pracodawcą zobowiązanym do tworzenia Zakładowego Funduszu Świadczeń Socjalnych, o których mowa w art. 3 tej ustawy. W ocenie Sądu Apelacyjnego, roszczenie o zwrot środków wydatkowanych niezgodnie z tą ustawą powinno być skierowane wobec podmiotu, który je wydatkował, to jest wobec strony pozwanej, posiadającej w tej sprawie zdolność sądową i procesową (art. 460 § 1 k.p.c.). Sąd Apelacyjny uznał za trafną ocenę Sądu pierwszej instancji, że w świetle art. 8 ust. 3 ustawy o zakładowym funduszu świadczeń socjalnych przesłanką uwzględnienia roszczenia o zwrot środków jest wyłącznie ich wydatkowanie niezgodnie z ustawą. Sąd pierwszej instancji trafnie uznał, że wskazana w pozwie kwota nie została wydatkowana na „działalność socjalną” w rozumieniu ustawy, to jest na rzecz różnych form krajowego wypoczynku, działalności kulturalno-oświatowej, sportowo-rekreacyjnej, udzielanie pomocy materialnej rzeczowej lub finansowej, a także zwrotnej lub bezzwrotnej pomocy na cele mieszkaniowe na warunkach określonych ustawą. Nadto, podpisanie przez przedstawiciela związku zawodowego preliminarza dotyczącego wydatków ze środków Funduszu, nie może być utożsamiane ze zgodą związku zawodowego na podział tych środków dokonany przez pozwanego. Nie powoduje też zgodności z przepisami ustawy wydatkowania tych środków. Podniesiona przez stronę pozwaną okoliczność, że pracownicy znajdujący się w lepszej sytuacji materialnej otrzymali niższe kwoty z Zakładowego Funduszu Świadczeń Socjalnych, nie zmienia tego, że nie zostały one wydatkowane na działalność socjalną, jak również tego, iż nie objęły wszystkich osób uprawnionych do korzystania ze świadczeń z Funduszu, w tym emerytów i rencistów.

Kasację od tego wyroku wniosła strona pozwana, która zarzuciła naruszenie: 1) art. 476 § 1 w związku z art. 460 § 1 k.p.c., przez nieprawidłowe przyjęcie, że sprawa o zwrot środków zakładowego funduszu świadczeń socjalnych jest sprawą z zakresu prawa pracy, wobec czego pozwany, nieposiadający osobowości prawnej, ma zdolność sądową i procesową, pomimo że właściwość sądu pracy w tej sprawie wynika, nie z art. 460 § 1 k.p.c., a z art. 8 ust. 3 ustawy o zakładowym funduszu świadczeń socjalnych; 2) art. 2 pkt 1 ustawy o zakładowym funduszu świadczeń socjalnych, przez uznanie, że wydatkowanie środków funduszu w formie gotówkowej (wypłat na rzecz uprawnionych pracowników), nie stanowi realizacji celu ustawowego, to jest udzielania pomocy materialnej rzeczowej lub finansowej, z tego powodu, że pomoc ta nie obejmowała wszystkich osób objętych działalnością Funduszu, w tym emerytów i rencistów; 3) art. 8 ust. 3 ustawy o zakładowym funduszu

świadczeń socjalnych w związku z art. 25¹ ustawy z dnia 23 maja 1991 r. o związkach zawodowych (jednolity tekst: Dz.U. z 2001 r. Nr 79, poz. 854 ze zm.), przez przyjęcie legitymacji czynnej powoda, w sytuacji braku przesłanek do uznania go za zakładową organizację związkową. W uzasadnieniu podstaw kasacji strona pozwana wywiodła, że rozpatrywana sprawa ma w istocie charakter cywilnoprawny, poddany kognicji sądów pracy wyjątkowo na podstawie art. 8 ust. 3 ustawy o zakładowym funduszu świadczeń socjalnych, „co nie nadaje jednak roszczeniu cech roszczenia z zakresu prawa pracy, o którym mowa w art. 476 § 1 k.p.c.". Pozwany jest jednostką budżetową Samorządu Województwa P., nieposiadającą osobowości prawnej, wobec czego nie dysponuje zdolnością sądową i procesową, o których mowa w art. 64 i 65 k.p.c. Wszystkie środki związane z funkcjonowaniem pozwanego, w tym środki niezbędne do realizacji wyroków, pochodzą z budżetu jednostki samorządu terytorialnego. Tak więc kwestionowany wyrok wywołuje w istocie skutki dla obowiązków tej osoby prawnej, a nie pozwanego, pomimo tego, że Samorząd Województwa P. w procesie nie występował. Sądy obu instancji zgodnie ustaliły, że pozwany przyznał swoim pracownikom środki finansowe określane jako „upominki świąteczne”, a ich wysokość została uzależniona od dochodów pracowników. Wyższe kwoty z funduszu uzyskali pracownicy o niższych dochodach, a niższe - pracownicy lepiej uposażeni. Pomimo przewidzianego ustawą udzielania pomocy socjalnej w formie finansowej, Sądy obu instancji zakwestionowały taką możliwość, argumentując to zasadniczo jedynie tym, że świadczenia nie objęły wszystkich osób uprawnionych do korzystania ze świadczeń Funduszu, w tym emerytów i rencistów. Zdaniem strony pozwanej, stanowisko to stoi w sprzeczności z art. 8 ust. 1 ustawy o zakładowym funduszu świadczeń socjalnych, który nie przewiduje obowiązku stosowania poszczególnych form pomocy socjalnej wobec wszystkich pracowników, a przeciwnie, nakazuje różnicowanie tych form w zależności od sytuacji osób uprawnionych. Sądy obu instancji pominęły przy tym całkowicie fakt wcześniejszego udzielenia świadczeń na rzecz uprawnionych emerytów i rencistów w innych formach. Według strony pozwanej, powodowy związek zawodowy nie dysponuje w sprawie legitymacją czynną, bowiem nie spełnia warunków do uznania go za zakładową organizację związkową w rozumieniu art. 25¹ ust. 1 pkt 1 ustawy o związkach zawodowych. Zgodnie z tym przepisem, uprawnienia zakładowej organizacji związkowej przysługują organizacji zrzeszającej co najmniej 10 członków będących pracownikami lub osobami wykonującymi pracę na podstawie umowy o pracę nakładczą u pracodawcy objętego działaniem tej orga-

nizacji. Do uprawnień tych zalicza się również sprawy z zakresu działalności społecznej pracodawców (art. 27 ust. 1 i 2 ustawy o związkach zawodowych). Liczebność członków powodowego związku zatrudnionych u pozwanego pracodawcy wynosiła poniżej 10 osób. Tym samym powód nie spełniał warunku do uznania go za organizację zakładową, a w konsekwencji do stwierdzenia istnienia po jego stronie uprawnień przewidzianego w art. 8 ust. 3 ustawy o zakładowym funduszu świadczeń socjalnych.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zgodnie z art. 8 ust. 3 ustawy o zakładowym funduszu świadczeń socjalnych, związkom zawodowym przysługuje prawo wystąpienia do sądu pracy z roszczeniem o zwrot funduszowi środków wydatkowanych niezgodnie z przepisami ustawy lub o przekazanie należnych środków na fundusz. Sprawę o takie roszczenia niewątpliwie rozpatruje więc sąd pracy. Strona pozwana uważa jednak, że są to roszczenia o charakterze cywilnoprawnym, które nie są rozpatrywane w postępowaniu odrębnym w sprawach z zakresu prawa pracy. Byłby to więc przypadek, w którym sąd pracy nie tylko, że rozpoznawałby sprawę, której przedmiotem są roszczenia niewymienione w art. 476 § 1 k.p.c. (co jest możliwe, por. np. sprawy wynalazcze, uchwała składu siedmiu sędziów z dnia 23 lutego 1993 r., I PZP 37/92, OSNCP 1993 nr 7-8, poz. 119), ale nadto nie stosowałby przepisów o postępowaniu odrębnym w sprawach z zakresu prawa pracy. Przyjęcie takiej wykładni nie jest zasadne. Pomijając charakter roszczenia związku zawodowego o zwrot zakładowemu funduszowi świadczeń socjalnych środków wydatkowanych niezgodnie z przepisami ustawy (można nawet przyjąć, że ma ono charakter publiczny, a nie prywatny, por. M. Gersdorf „Czy roszczenia związku zawodowego o zwrot zakładowemu funduszowi świadczeń socjalnych środków wydatkowanych niezgodnie z przepisami przedawniają się?” PiZS 2001 nr 10, s. 28), należy stwierdzić, że zgodnie z art. 262 § 1 k.p., sądy pracy rozstrzygają spory o roszczenia ze stosunku pracy, a zasady tworzenia sądów pracy, organizację i tryb postępowania przed tymi sądami regulują odrębne przepisy (art. 262 § 3 k.p.). Są to w szczególności przepisy ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. - Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. Nr 98, poz. 1070 ze zm.) oraz przepisy Kodeksu postępowania cywilnego. Według art. 12 § 1 i art. 16 § 1 Prawa o u.s.p., sąd rejonowy i sąd okręgowy dzielą się na wydziały, w tym wydział pracy (sąd pracy) - do

spraw z zakresu prawa pracy. Zgodnie z art. 1 ust. 1 ustawy z dnia 18 kwietnia 1985 r. o rozpoznawaniu przez sądy spraw z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych (Dz.U. Nr 20, poz. 85 ze zm.) rozpoznawanie spraw z zakresu prawa pracy powierza się: 1) sądom pracy - stanowiącym odrębne jednostki organizacyjne sądów rejonowych oraz 2) sądom pracy i ubezpieczeń społecznych - stanowiącym odrębne jednostki organizacyjne sądów wojewódzkich (obecnie okręgowych). Wynika z tego, że ustrojowo sądy pracy jako odrębne jednostki organizacyjne sądów powszechnych (wydziały) są powołane do rozpoznawania spraw z zakresu prawa pracy, a więc *a contrario* nie rozpatrują spraw, które nie są sprawami z zakresu prawa pracy. Definicję sprawy z zakresu prawa pracy zawiera art. 476 § 1 k.p.c., według którego przez takie sprawy rozumie się sprawy: 1) o roszczenia ze stosunku pracy lub z nim związane, 1¹) o ustalenie istnienia stosunku pracy, jeżeli łączący strony stosunek prawny, wbrew zawartej między nimi umowie, ma cechy stosunku pracy, 2) o roszczenia z innych stosunków prawnych, do których z mocy odrębnych przepisów stosuje się przepisy prawa pracy, 3) o odszkodowania dochodzone od zakładu pracy na podstawie przepisów o świadczeniach z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych. Rzeczywiście sprawę o zwrot zakładowemu funduszowi świadczeń socjalnych środków wydatkowanych niezgodnie z przepisami ustawy trudno zakwalifikować do spraw wymienionych w art. 476 § 1 k.p.c. Nie ma jednak takiej potrzeby, gdyż z mocy odrębnych przepisów rangi ustawowej sprawa o roszczenie niewymienione w tym przepisie może być także przekazana do postępowania odrębnego w sprawach pracowniczych. Tak należy ocenić regulację zawartą w art. 8 ust. 3 ustawy o zakładowym funduszu świadczeń socjalnych. Skoro przepis ten określa, że sprawę o takie roszczenie rozpatruje sąd pracy, a sąd ten rozpatruje wyłącznie sprawy z zakresu prawa pracy, to z mocy tego przepisu jej rozpoznanie następuje w postępowaniu odrębnym dla spraw z zakresu prawa pracy. Legitymację bierną w takiej sprawie ma pracodawca. Wynika to z tego, że pracodawca tworzy i administruje środkami funduszu socjalnego (art. 1 ust. 1 i art. 10 ustawy o zakładowym funduszu świadczeń socjalnych). Uznanie biernej legitymacji pracodawcy w rozumieniu art. 3 k.p. w sprawie o takie roszczenie jest utrwalone w orzecznictwie (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 19 listopada 1997 r., I PKN 373/97, OSNAPiUS 1998 nr 17, poz. 507 i z dnia 13 kwietnia 1999 r., I PKN 663/98, OSNAPiUS 2000 nr 14, poz. 534). Oznacza to, że strona pozwana, choć nie posiada osobowości prawnej, to jest pracodawcą (art. 3 k.p.) biernie legitymowanym w sprawie o zwrot zakładowemu funduszowi świadczeń

socjalnych środków wydatkowanych niezgodnie z przepisami ustawy oraz posiada zdolność sądową i procesową na podstawie art. 460 § 1 k.p.c., gdyż jest to sprawa rozpoznawana w postępowaniu odrębnym w sprawach z zakresu prawa pracy.

Przepis art. 8 ust. 3 ustawy o zakładowym funduszu świadczeń socjalnych przyznaje związkom zawodowym prawo wystąpienia do sądu pracy z roszczeniem o zwrot funduszowi środków wydatkowanych niezgodnie z przepisami ustawy, nie określając, które z jednostek organizacyjnych związku zawodowego mogą wystąpić z powództwem. W tym zakresie należy odwołać się do przepisów ustawy o związkach zawodowych. Według art. 26 tej ustawy, do zakresu działania zakładowej organizacji związkowej należy w szczególności zajmowanie stanowiska wobec pracodawcy i organu samorządu załogi w sprawach dotyczących zbiorowych interesów i praw pracowników oraz zajmowanie się warunkami życia emerytów i rencistów, a zgodnie z art. 27, ustalanie zasad wykorzystania zakładowego funduszu świadczeń socjalnych, w tym podział środków z tego funduszu na poszczególne cele i rodzaje działalności, ustala pracodawca w regulaminie uzgodnionym z zakładową organizacją związkową oraz przyznawanie pracownikom świadczeń z tego funduszu dokonywane jest w uzgodnieniu z zakładową organizacją związkową. Oznacza to, że czynności dotyczące tworzenia zakładowego funduszu świadczeń socjalnych i wydatkowania jego środków należą z mocy ustawy do zakładowej organizacji związkowej (choć nie można wykluczyć innych regulacji w statutach oraz uchwałach związkowych określających swobodnie struktury organizacyjne związków zawodowych - art. 9 ustawy o związkach zawodowych). Jednakże z mocy tej ustawy (art. 34 ust. 1) do międzyzakładowej organizacji związkowej obejmującej swoim działaniem pracodawcę stosuje się między innymi wskazane przepisy art. 26 i 27 ustawy. To z kolei oznacza, że strona powodowa (międzyzakładowa organizacja związkowa obejmująca swoim działaniem pozwanego pracodawcę) była czynnie legitymowana do wystąpienia z roszczeniem o zwrot zakładowemu funduszowi świadczeń socjalnych środków wydatkowanych niezgodnie z przepisami ustawy.

Strona pozwana twierdzi, że wydatkowała środki z funduszu socjalnego zgodnie z ustawą (w granicach świadczeń przewidzianych ustawą) oraz ze zróżnicowaniem wysokości świadczeń w zależności od sytuacji materialnej uprawnionych. Pomijając argumentację strony pozwanej w części dotyczącej zgodności wydatkowania środków funduszu z zakresem przedmiotowym ustawy oraz pominięcia uprawnionych emerytów i rencistów, należy w pierwszej kolejności zakwestionować zachowa-

nie przez stronę pozwaną kryterium socjalnego przy wydatkowaniu środków funduszu (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 20 sierpnia 2001 r., I PKN 579/00, OSNP 2003 nr 14, poz. 331 oraz z dnia 25 sierpnia 2004 r., I PK 22/03, OSNP 2005 nr 6, poz. 80). Jak wynika bowiem z ustaleń Sądu pierwszej instancji (przejętych przez Sąd drugiej instancji), komisja socjalna postanowiła, że osoby o dochodach do 1.100 zł otrzymają po 990 zł brutto, osoby o dochodach od 1.101 do 1.500 zł otrzymają po 850 zł brutto, osoby o dochodach od 1.501 do 2.800 zł otrzymają po 820 zł, osoby o dochodach powyżej 2.800 zł otrzymają po 745 zł brutto, a osoby zatrudnione od września 2003 r. otrzymają po 300 zł brutto. Oznacza to, że zróżnicowanie świadczeń było niewielkie, a pracownikom posiadającym bardzo wysokie dochody (powyżej 2.800 zł, bez określenia górnej granicy) przyznano świadczenie niewiele mniejsze od pracowników uzyskujących dochody do 1.100 zł. Przede wszystkim jednak, w tym sposobie przyznawania świadczeń posłużono się kryterium stażu pracy, a więc kryterium całkowicie oderwanym od sytuacji materialnej uprawnionych do świadczeń. Oznacza to, że strona pozwana przyznała świadczenia (wydatkowała środki funduszu), nie zachowując kryterium socjalnego, co samo w sobie oznacza już niezachowanie przepisów ustawy. Nadto, wydatkowanie środków z funduszu socjalnego niezgodnie z ustawą w rozumieniu jej art. 8 ust. 3, to także niezgodność tej czynności z regulaminem zakładowej działalności socjalnej (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 sierpnia 2001 r., I PKN 579/00, OSNP 2003 nr 14, poz. 331). Sądy obu instancji trafnie przyjęły, że wydatkowanie środków funduszu nastąpiło niezgodnie z regulaminem zakładowym. W tym zakresie należy przede wszystkim podnieść, że zgodnie z jego postanowieniami, przewidziana była pomoc rzeczowa i finansowa w postaci zapomóg dla osób znajdujących się w szczególnie trudnych warunkach materialnych. Istotne jest więc, że świadczenia przyznano nie tylko takim osobom, ale także pracownikom znajdujących się w bardzo dobrych warunkach materialnych. Również to oznacza, że wydatkowanie środków funduszu nastąpiło niezgodnie z regulaminem, a tym samym niezgodnie z ustawą o zakładowym funduszu świadczeń socjalnych.

Z tych względów kasacja strony pozwanej podlegała oddaleniu na podstawie art. 393¹² k.p.c.

=====